

Utö kyrka

Antikvarisk medverkan vid installation av nytt värmesystem i Utö kyrka, Utö socken, Haninge kommun, Södermanland, Stockholms län

Rapport 2011:52

Albin Uller

STOCKHOLMS
LÄNS MUSEUM

Utö kyrka

Antikvarisk medverkan vid installation av nytt värmesystem
i Utö kyrka, Utö socken, Haninge kommun, Södermanland,
Stockholms län

Rapport 2011:52

Albin Uller

Bild framsida: Utö kyrka från sydost efter installation. Foto Albin Uller Lp20111300.

© Stockholms läns museum
Produktion: Stockholms läns museum
Redaktionell bearbetning: Göran Werthwein
Allmänt kartmaterial: Lantmäteriverket. Medgivande 97.0133
Nacka 2011

Innehåll

Sammanfattning av utförda åtgärder	6
Byggnadshistorik med relevans för ärendet	6
<i>Kyrkobyggnaden</i>	6
<i>Exteriör</i>	6
<i>Interiör</i>	7
<i>Restaureringshistorik i punktform</i>	7
Utförda åtgärder	8
Avvikelser från arbetshandlingar	10
Iakttagelser under renoveringen	10
Kulturhistorisk bedömning av utförda åtgärder	10
Övriga handlingar med relevans för ärendet	11
Administrativa uppgifter	11

Sammanfattning av utförda åtgärder

Arbetet har omfattat installation av nytt värmesystem med luft-luftvärmepumpar.

Byggnadshistorik med relevans för ärendet

Utö kyrka uppfördes av gruvsten efter ritningar av Johan Fredrik Åbom (1817–1900) mellan 1848 och 1849. Den för skärgården resliga kyrkan invigdes i november 1850. Åbom var en av de mest anlitade arkitekterna under senare hälften av 1800-talet. I Stockholm har han ritat många monumentala byggnader såsom Berns salonger, Hasselbacken och Musikaliska akademien. Han är också upphovsman till ett stort antal kyrkor i Sverige och har bl a ritat Åsele kyrka 1849–50, Södra Möckleby kyrka på Öland 1950–51 och Eksjö kyrka 1887–89. I Sörmland ledde han restaureringen av Gillberga- och Torshälla kyrkor. Utö kyrka är skyddad enligt 4 kapitlet lagen om kulturminnen.

Utö kyrka har haft åtminstone två föregångare. Den äldsta kända var ett träkapell vars placering är okänd. Kapellet revs 1698. Året därpå uppfördes ett nytt kapell som fick heta Helga Trefaldighets tempel och var beläget på södra Utö. Det härjades av ryssarna 1719 men reparerades 1727. Under 1800-talet växte församlingen ur det lilla kapellet, vilket tilläts förfalla. Det revs 1874 och virket användes till en skolhusbyggnad.

Nuvarande kyrkobygge bekostades delvis av gruvbolaget. Sten till bygget togs direkt ur gruvorna och kyrkotomten skänktes av bolaget. Utöborna hade själva fonderat pengar till bygget. Av den totala byggnadskostnaden svarade församlingen för 11 000 riksdaler Banco plus alla dagsverken, gruvbolaget betalade 5 000 riksdaler Banco och stod för tomten.

Kyrkobyggnaden

Utö kyrka har en rektangulär form med kor i öster. Bakom koret ligger en lägre sakristia. I väster reser sig ett torn med lanternin. Byggnadsmaterialet utgörs av malmsten från gruvorna på norra ön. Kyrkan är uppförd i nyklassisk stil.

Exteriör

Kyrkans sockel är av huggen natursten. Fasaderna är spritputsade och avfärgade i ljus gul med vita, slätputsade fönsteromfattningar, smygar, takfot och murhörn. Under takfoten på långhus, sakristia och torn är dekorativa lister. Fönster- och dörröppningarna är rundbågiga med trespråkiga omfattningar. Fönsteröppningarna är försedda med träkarmar vari flera öppningsbara bågar sitter. Entrén till kyrkan är belägen i tornets västgavel som är försedd med en pardörr med halvmåneformat överljusfönster. Dörrbladen har fyra fyllningar vardera och helfranska lister. Dörr- och fönstersnickerier är grönmålade. Sakristian har en paneldörr från 1946. Taken är belagda med kopparplåt, både tornets mångsidiga

lanternin, kyrkorummets sadeltak och sakristians snedtak. Tornspiran kröns av ett kopparkors.

Interiör

Trägolven i kyrkan är lackade. Väggarna är putsade och vitmålade med beiga ramar runt väggfält mellan konsoler. Vid en renovering 1946 målades väggfältens dekorativa målningar över och de tidigare synliga takstolarna av gjutjärn täcktes in med ett trätunnvalv. Trätunnvalvet är beigemålat och den öppna bänkinredningen är laserad i grågröna toner med brunmålad överläggare.

Restaureringshistorik i punktform

1848–1849 Uppförande, hela kyrkan Arkitekt: J F Åbom Bergman 1982

1850-11-01 Kyrkan invigs. dito

1850 Altartavlan skänks till kyrkan 1850. Den föreställer Kristus i Getsemane dito och är utförd av en okänd konstnär.

1933 Dopfunten i gotlandsmarmor, ritad av Göran Pauli, tillkommer. dito

1934 Exteriör restaurering. Arbetena omfattas av putslagning av fasaderna ATA samt skrapning och målning av plåttaken.

1940 Värmekamin installeras i kyrkorummet. dito

1946 Större renovering efter ritningar av arkitekten Einar Lundberg. Bergman 1982, Kyrkans fasader spritputsas med slätputsade knutar, omfattningar ATA och smygar. Spritputsen kalkavfärgas gul med guldockra och slätputsen målas röd med terra di siena. Ett nytt golv läggs i kyrkan. Den ursprungliga takstolen av gjutjärn döljs bakom ett tunnvalv av trä. Endast konsolerna lämnas synliga. Samtidigt sätts den högra av de båda symmetriska dörrarna på ömse sidor om den grunda altarnischen igen för att ge plats åt ekonomiutrymmen i anslutning till sakristian. Kyrkorummet förminskas genom att den västra väggen flyttas framåt fyra meter under läktaren. Därigenom minskas antalet bänkplatser och ersätts med ett vindfång, flankerat av ett bårhus i norr och ett sammanträdesrum i söder. Vid renoveringen förenklas även utsmyckningen i kyrkorummet. Friserna under takstolen målas över liksom övriga dekorerade putsytor. Järnramarna i fönstren ersätts med träkarmar. Ursprungligt altare ersätts med dagens. Orgeln iordningställs och utökas från 7 till 10 stämmor av orgelbyggare A Holmberg. Kyrkorummet får nya elinstallationer såsom ljus och värme.

1963 Inre renovering under ledning av arkitekterna Erik Dahlberg, ATA Stockholm och Erik Rennerfelt, Stocksund. Arbetena omfattar hussvampsanering samt utbyte av bjälklag och golv i kyrkan. Ventilation installeras vid tillfället.

1964 Predellan tillkommer. Den har en framställning av nattvarden och är dito utförd av Erik Stenholm. Samma år dekorerar han även predikstols- korgens

Sakristians södra fasad innan installationen. Foto Albin Uller Lp20111292.

Värmepumparnas placering på sakristians södra vägg. Foto Albin Uller Lp20111299.

Lådans placering på den södra fasaden. Foto Albin Uller Lp20111297.

fyllningar med målningar av Såningsmannen, Den gode herden, Fiskaren och Jordbrukaren.

1972 Restaurering av 1700-talsorgeln. Arbetena omfattar både orgelverk ATA och fasad, som återfår sin ursprungliga färgsättning i guld och blått.

1976 Exteriör renovering. Spritputs lagades med KC-bruk (ett cementhaltigt dito bruk) och målning utfördes med KC-färg. Oxidgul spritputs och vit slätputs. Taken läggs om med ny kopparplåt.

1987 Förvaringsskåp för textilier i sakristian tillkommer. dito

1999 Minneslund tillkommer nordost om kyrkan. ATA

2000 OmbFasadrestaurering. Exteriör: Borttagning av svartmålad puts på Stockholms sockel och omfogning av stenarna i sockeln. Lagning av fasadputs samt läns museum ommålning av fasaderna. Interiör: Putslagning och avfärgning av väggar, arkivet, ATA ommålning av snickerier, slipning och lackning av golv. El- och ventilationsarbeten.

Utförda åtgärder

Kyrkans nya värmesystem består av två stycken luft-luftvärmepumpar monterade på sakristians södra vägg alldeles intill dörröppningen. Valet av placering på kyrkans södra vägg utgår från funktionskraven som finns för värmepumparnas effektivitet.

Håltagning för rördragning har skett i långhusets sockel på den södra fasaden. Genomförningen har klätts in med en liten diskret låda av betongelement med frilagd ballast. Kablarna har grävts ner i kyrkogången längs med fasaden.

Invändigt har de gamla radiatorerna under fönstren på den södra väggen bytts ut till sk

Genombrott i kyrkomuren. Foto Albin Uller Lp20111302.

Lådan som döljer rördragningen. Foto Albin Uller Lp20111301.

Gammal radiator. Foto Albin Uller Lp20111290.

Nytt aggregat. Foto Albin Uller Lp20111298.

inomhusdelar för utblås av varmluft. Håltagning för rör- och kabeldragning har skett genom golvet i direkt anslutning till aggregaten.

Gammal radiator. Foto Albin Uller Lp20111291.

Nytt aggregat. Foto Albin Uller Lp20111296.

Avvikelser från arbetshandlingar

Håltagning i kyrkans mur var tänkt att ske på långhusets norra fasad i anslutning till sakristian men grunden under koret visade sig vara stenfylld. Det enda alternativet var då att gå igenom muren på den södra fasaden där det fanns en tillgänglig kryppgrund för rördragning och möjlighet att gå upp genom golvet i anslutning till aggregatens placering under fönstren.

Iakttagelser under renoveringen

Inga iakttagelser av vikt gjordes.

Kulturhistorisk bedömning av utförda åtgärder

Installationen utfördes i enlighet med gällande arbetshandlingar och tillstånd. Tillkommande åtgärder genomfördes under fortlöpande dialog med den antikvariskt medverkande samt länsstyrelsen. Renoveringen har utförts med god hänsyn till kyrkans kulturhistoriska värde.

Övriga handlingar med relevans för ärendet

Inga övriga handlingar med relevans för ärendet.

Administrativa uppgifter

Objekt:	<i>Utö kyrka</i>
Socken:	<i>Utö</i>
Kommun:	<i>Haninge</i>
Landskap:	<i>Södermanland</i>
Arbetshandlingar:	<i>Arnold Kajerdal</i>
Länsstyrelsens beslut:	<i>dnr: 433-9670-2011</i>
Byggherre/beställare:	<i>Dalarö Ornö Utö församling</i>
Entreprenörer:	<i>Kedulab, kyl- och värmeteknik</i> <i>Sved can AB, håltagning</i>
Antikvarisk medverkan:	<i>Stockholms läns museum genom Albin Uller</i>
Byggnadstid:	<i>2011-06 – 2011-10</i>
Antikvarisk slutbesiktning:	<i>2011-10-25</i>